

Н.М. Левченко,
к.е.н., доц., докторант кафедри економічної
теорії та фінансів ХарРІ НАДУ

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Розглянуто проблеми державної підтримки фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора економіки. Обґрунтовано пропозиції щодо можливого залучення традиційних та нетрадиційних джерел фінансового забезпечення розширеного відтворення виробничого процесу сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: фінансове забезпечення, державна фінансова підтримка, податкова політика, страхування, інвестиції, банківські кредити, лізинг, бюджетне фінансування.

Розвиток аграрної сфери в економіці України на сучасному етапі формування ринкових відносин набуває дедалі більшого значення. Велику роль у розвитку аграрного сектора економіки відіграє рівень фінансового забезпечення відтворення виробничого процесу сільськогосподарських підприємств.

Проблемами залучення коштів і створення підґрунтя для розвитку аграрної сфери та відтворення виробничого потенціалу займалося велике коло вітчизняних економістів, зокрема: П. Гайдучкий, В. Перебийніс, В. Амбросов, М. Дем'яненко, О.Олійник та ін. Проте багато аспектів, пов'язаних із необхідністю фінансового забезпечення розвитку цієї галузі, залишається ще поза увагою.

Метою статті є вивчення традиційних та нетрадиційних джерел фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств України в умовах ринкових відносин.

Останні роки свідчать, що заходи, які приймалися на державному рівні протягом усіх років незалежності, поки що не створили стабільних передумов для поступального конкурентного розвитку аграрної економіки. Часта зміна урядів, зміна векторів і пріоритетів певною мірою вносили корективи в тактику та стратегію розвитку агропромислового виробництва, руйнували послідовність і стабільність державної аграрної політики, що суттєво знижувало результативність діяльності галузі.

Можна констатувати, що останніми роками аграрний сектор економіки працює на межі збитковості. Окремі його галузі, насамперед тваринницькі, є хронічно збитковими, що не забезпечує розширеного відтворення, оновлення основних засобів виробництва заважає, розв'язанню проблем соціального характеру.

За даними статистики, у 2007 р. 28,2 % сільськогосподарських підприємств узагалі закінчили господарський рік зі збитками на суму 1,1 млрд грн, прибуткові підприємства одержали 4,0 млрд грн прибутку. Ці фінансові результати є дещо кращими, порівняно з 2006 р., але вони також свідчать про наявність значних проблем у фінансуванні розвитку аграрного сектора економіки.

Теорія і практика господарювання поділяють джерела фінансування розвитку аграрного сектора економіки на внутрішні та зовнішні (рисунок). Якщо розглядати внутрішні джерела, то ситуація в аграрному секторі дуже складна. Рівень зношеності основних виробничих фондів досягає 70 – 80 % і не дозволяє можливості виконувати польові роботи в повному обсязі чи в оптимальний період. Майно створених підприємств обліковується за своєю більшістю поза балансом.

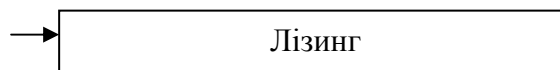

Рисунок. Структура джерел фінансового забезпечення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств

Згідно з чинним законодавством, орендар не має права нараховувати амортизаційні відрахування на орендоване майно, а власник (фізична особа), одержуючи орендну плату грошима чи продукцією, не зацікавлений у відтворенні таких матеріальних активів і не спроможний.

Амортизація і прибуток – як основна частина внутрішніх джерел відтворення – є недостатніми, тому залучення коштів інших фінансових установ, зокрема банківських кредитів, на наш погляд, є реальнішим.

Протягом періоду дії програми фінансування здешевлення кредитів, кредитування сільськогосподарських товаровиробників суттєво поліпшилося: 1999 р. – 390 млн грн; 2007 р. – 29,2 млрд грн – зростання більше ніж у 70 разів.

Але повністю розв'язаною проблему кредитування сільського господарства вважати не можна, оскільки ще низьким залишається рівень залучення кредитів в аграрний сектор (7 % від загального обсягу), хоча вартість кредитів для сільського господарства постійно зменшується, але вони ще залишаються занадто дорогими.

Тому, на наш погляд, доцільно не припиняти програму пільгового кредитування, а вдосконалювати її, в основному з питань щодо законодавчого забезпечення розміру бюджетної підтримки кредитування; спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів (оскільки дуже складний механізм); розподіл кредитів за регіонами тощо.

Результати дослідження свідчать, що саме ці моменти кредитування є найменш опрацьованими державою. На нашу думку, необхідно створити таку систему взаємопов'язаних елементів кредитування сільськогосподарських

товаровиробників, яка б включала: кредитну інфраструктуру, зорієнтовану на обслуговування аграрного сектора; механізми кредитних відносин із комерційними банками; механізми позабанківського кредитування.

Кредитна інфраструктура передбачає створення комплексу кредитних установ з різною організаційною базою, об'єднаних загальною метою кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. До складу такої структури з різним рівнем інтеграції, на нашу думку, повинні увійти: Аграрний банк, Спеціальний кредитний фонд, кредитні спілки, комерційні банки тощо.

Основою такої структури має бути Аграрний банк. З одного боку, він повинен стати центром, через який Уряд міг би проводити державну фінансово-кредитну політику в аграрному секторі, з іншого – фінансовим центром галузі, в якому б здійснювалася концентрація всіх фінансових ресурсів, незалежно від джерел їхнього формування.

В інституційній системі має бути передбачено законодавчо-нормативне забезпечення роботи інфраструктурних ланок, яке б надало можливість функціонувати системі як єдиній структурі й виконувати свої функції. Тільки за таких умов досягатиметься надійне кредитне забезпечення розвитку аграрного сектора економіки.

Важливими аспектами фінансового забезпечення розвитку сільського господарства є ефективна бюджетна підтримка розвитку галузі та поміркована податкова політика.

Темпи зростання державної підтримки останніми роками вражають. У 1999 р. вона складала 273 млн грн, у 2003-му – 2,0 млрд грн, у 2006-му – 5,0 млрд грн, у 2007 р. до 7,0 млрд грн. Це, без урахування обсягів підтримки за рахунок пільг із ПДВ – 4,5 млрд грн, без спецфонду – 2 млрд грн, разом становить 13,5 млрд грн. Проте щорічне збільшення обсягів державної підтримки ще не досягло того мінімального рівня, який необхідний для здійснення розвитку цієї галузі.

Нині вважається, що бюджетне фінансування сільського господарства

здійснюється саме за програмно-цільовим методом. Але це не відповідає дійсності, оскільки низка заходів, фінансованих із бюджету (які й повинні фінансуватися таким чином), не відповідає вимогам (статусу) цілевих програм. Це ускладнює управління бюджетним фінансуванням, оскільки штучно збільшується кількість таких програм, що послаблює обґрунтованість їхньої доцільності та ускладнює подальший контроль виконання. До того ж нові розрахунки показують, що обсяги державної підтримки, які обмежуються правилами СОТ (“жовта скринька”), можуть становити не більше 609 млн дол. США (тобто 3,1 млрд грн; проте у 2007 р. вона вже становила 3,7 млрд грн, без урахування пільг із податків). Тому перед Україною стоїть дуже відповідальне завдання щодо формування бюджетних програм підтримки аграрного сектора, які належать до так званої “зеленої скриньки”, обсяги якої не обмежуються правилами СОТ.

Безумовно, це пов’язано з певними ускладненнями – зокрема нормативного та законодавчого забезпечення, відпрацювання нових фінансових механізмів державної підтримки тощо.

Для поліпшення ситуації, на нашу думку, необхідно здійснити перегрупування об’єктів бюджетного фінансування. Дослідження показало, що, виходячи зі значення об’єктів фінансування й економічного змісту, об’єкти бюджетного фінансування доцільно класифікувати на такі групи: Державні програми, цільові програми, спеціальні постійні заходи і заходи разові.

Державні програми, як правило, повинні мати комплексний характер, на зразок програми “Зерно: селекція → добрива → захист → технологія”.

Цільові програми повинні мати конкретніший (локальний) характер, на зразок здешевлення мінеральних добрив, вітчизняної техніки, кредитів тощо.

Бюджетне фінансування спеціальних постійних заходів повинно здійснюватися на нормативній основі (боротьба зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин); разових заходів – у разі їхньої виникнення й наявності належного обґрунтування (підживлення озимих і т. ін.).

Тож, на нашу думку, Уряду слід сконцентрувати державну підтримку на таких програмах:

- підтримки доходів виробників сільськогосподарської продукції, що не пов'язана з виробництвом;
- інноваційного розвитку галузі;
- створення високотехнологічного товарного виробництва;
- створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки тощо.

Наступним за значенням джерелом фінансового забезпечення розвитку галузі є податки. За період з 1999 р. по 2007 р. сума податків сплачена сільськогосподарськими товаровиробниками зростає більше ніж у тричі, тобто аграрний сектор став одним із основних секторів економіки, що формують бюджет. Проте дослідження показують, що для сільськогосподарського виробництва система оподаткування має реформуватися за такими напрямками:

у сфері прямого оподаткування:

- збереження до 2010 р. дії спецрежиму прямого оподаткування – фіксованого сільськогосподарського податку та запровадження після закінчення терміну дії ФСП нового сільськогосподарського податку, який об'єднує в собі земельний податок, інші податкові платежі та податок на прибуток;

- передбачення спеціального спрощеного режиму прямого оподаткування для суб'єктів малого та середнього бізнесу;

у сфері непрямого оподаткування:

- відмова з 2008 р. від непрямих методів підтримки сільськогосподарського виробництва за допомогою використання спеціальних податкових механізмів (із метою врахування вимог СОТ і ЄС), зокрема поетапна переорієнтація порядку оподаткування ПДВ операцій із продажу молока і м'яса із форми дотацій, що виплачуються переробними підприємствами, на пряму бюджетну підтримку;

- максимальне нівелювання впливу ПДВ на фінансовий стан підприємства галузі шляхом упорядкування бюджетного відшкодування з ПДВ, зокрема через запровадження бюджетної цільової програми, спрямованої на вчасне відшкодування надмірно сплачених сум ПДВ.

Реалізація перелічених заходів дозволить посилити регульовну функцію податків, привести інструменти фінансової підтримки у відповідність до вимог СОТ і стандартів ЄС.

Важливим (і найбільш активним) елементом системи стабільного фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських товаровиробників у ринкових умовах є страховий захист, тому що саме страхування є оптимальним способом подолання сільськогосподарських ризиків від несприятливих подій, яке забезпечує не тільки безперервність розвитку сільськогосподарського виробництва, а й збалансованість і стабільність функціонування аграрного ринку.

На нашу думку, Уряду необхідно систематизувати підхід щодо запровадження агрострахування, оскільки, як показав минулий досвід, розрізненими заходами розв'язати цю складну проблему не вдається.

У цьому напрямі існує низка напрацювань, зокрема: проект ЄС “Удосконалення управління ризиками фермерських господарств...”; розроблений разом із ННЦ “Інститут аграрної економіки” проект Концепції розбудови системи аграрного страхування та підготовлений проект Закону України “Про аграрне страхування в Україні”.

Проте, на нашу думку, із метою реалізації державної політики у сфері страхування, необхідно не тільки створити належне нормативно-правове забезпечення, а й створити певні інституції, без яких функціонування агрострахування практично не є можливим. Створення та подальший розвиток таких інституцій значною мірою залежатиме від підтримки держави (як адміністративної, функціональної, так і фінансової).

На наш погляд, основною проблемою фінансування АПК на сучасному етапі є відсутність ефективного та адаптованого до умов перехідного періоду

механізму, який би ґрунтувався на комплексному використанні як традиційних, так і нетрадиційних для вітчизняних умов господарювання джерел фінансових ресурсів. За останні роки разом зі зміною відносин власності в АПК України роль окремих видів фінансування дещо змінилася. Так, якщо за часів колишнього СРСР та в перші роки незалежності нашої держави визначальну роль відігравало бюджетне фінансування, то нині суттєво зросли обсяги недержавного фінансування.

Особливе значення надається випуску цінних паперів, тобто підприємства галузі мають можливість залучати кошти потенційних інвесторів за рахунок емісії облігацій, а корпоративні утворення – ще й випуску акцій. Така можливість надає останнім суттєві переваги порівняно з іншими формами господарювання – суб'єктами фінансування. Адже на сучасному етапі як вітчизняні, так і зарубіжні інвестори важливою умовою інвестування в певне підприємство визначають передання їм частини корпоративних прав останнього, оскільки застарілі основні фонди вітчизняних підприємств АПК, як правило, не становлять для інвесторів значної цінності.

Незважаючи на позитивні зрушення, які спостерігалися на вітчизняному фондовому ринку в останні роки, потенційні внутрішні та зовнішні інвестори не поспішають вкладати кошти в цінні папери підприємств зазначеного сектора. Основними причинами, на наш погляд, є нестійкий фінансово-економічний стан галузі, невисокий ступінь розвитку фондового ринку в агропромисловому виробництві, навіть порівняно з іншими галузями економіки, низька ліквідність акцій його підприємств, недосконалість та нестабільність законодавства, що не забезпечує правовий захист інвестицій, нерозвинутість мережі інститутів спільного інвестування, відсутність інформаційної прозорості фондового ринку та недостатній розвиток його інфраструктури. У сільському господарстві станом на 1 січня 2007 р. було випущено цінних паперів на 1,5 млрд грн, або 1,6 % від їх загальної кількості, емітованої в усіх сферах економіки.

В останні роки обсяг вторинних емісій акцій, завдяки яким відбувалося надходження грошових ресурсів до реального сектора економіки, становив не більше 20 % загального обсягу емісій. У 2006 р. величина цього показника дорівнювала лише 14 %, а за 9 місяців 2007-го – 8 % від зареєстрованого обсягу випусків.

Незважаючи на слабку роль ринку цінних паперів у галузі, ефективність використання його інструментів досить висока. Адже 86 % випущених цінних паперів були розміщені, що свідчить про перспективність зазначеного виду фінансування за умови збільшення обсягів емісії. Так, у 2007 р. вторинну емісію цінних паперів, зокрема акцій, використовували підприємства різних галузей вітчизняної економіки, у тому числі й деякі підприємства агропромислового виробництва.

Кошти, одержані підприємствами галузі в результаті проведення вторинних емісій, використовуються, насамперед, на поповнення обігових коштів та придбання устаткування і матеріалів, необхідних для процесу виробництва.

За сучасних умов емісія цінних паперів є вигіднішою, ніж залучення банківських кредитів з високою процентною ставкою. При фінансуванні масштабних проектів емісія може скласти серйозну конкуренцію кредитному фінансуванню.

Випуск акцій має деякі переваги, порівняно з борговим фінансуванням. Так, на відміну від відсотка за користування кредитом, дивіденди за акціями сплачуються підприємством за наявності прибутку. Акції, на відміну від боргових коштів, – довгостроковий капітал з необмеженим строком існування, який формально не підлягає поверненню. Кількість емісій та їх обсяги не обмежені, тоді як обсяг боргів, які може взяти на себе підприємство, може бути не більшим величини оптимального співвідношення між розмірами боргових зобов'язань корпорації та її власного капіталу.

Видача кредиту, як правило, супроводжується переданням у заставу

частини життєво необхідних для ефективної діяльності підприємства активів, що звужує можливості останнього. При продажу ж акцій відбувається лише передання частини корпоративних прав їх покупцеві.

Незважаючи на суттєві переваги механізму випуску цінних паперів, він використовується підприємствами АПК недостатньо. Тому для активізації його використання пропонується вжиття таких заходів на загальнодержавному рівні:

- надати державні гарантії на заощадження населення у цінних паперах (зокрема, акціях підприємства), що належать до галузей пріоритетного значення, у тому числі АПК;

- спростити процедуру виходу підприємства на фондовий ринок через біржі (спрощення процедури оформлення лістингу для підприємств агропромислового виробництва) тощо.

Можливим варіантом підвищення рівня фінансового забезпечення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є також підвищення рівня вкладених інвестицій. Однак існують об'єктивні й суб'єктивні фактори, які негативно впливають на процес інвестування галузі, а саме:

- економічна нестабільність держави;
- неврегульоване законодавство, відсутність гарантій захисту від його змін;
- темпи інфляції залишаються на значно вищому рівні, ніж у країнах Європи;
- недосконала фінансова, у тому числі податкова, політика.

Метою політики у сфері інвестування сільськогосподарського виробництва має стати створення сучасної системи державного регулювання, яка б підвищила інвестиційну привабливість економіки та забезпечила потужні мотивації як резидентів, так і нерезидентів щодо вкладення коштів у розвиток галузей АПК.

Виходячи з умов, що склались на сучасному етапі, потенційно

можливими вважаємо фіскальні методи стимулювання інвестицій, а саме:

- зниження податкових ставок;
- прискорена амортизація основних фондів, зменшення оподаткованого прибутку на суму інвестицій чи використання податкового інвестиційного кредиту.

Найбільш ефективним підходом для стимулювання інвестування в розвиток сільськогосподарських підприємств, вважаємо, прискорене списання інвестицій у формі прискореної амортизації, зменшення оподаткованого прибутку на певний процент інвестиційних витрат і податкового інвестиційного кредиту. Ця альтернатива є нині найприязнішою завдяки її чіткому спрямуванню на певний вид діяльності, а саме: розширення обсягів господарської діяльності. Не менш важливим є те, що інвестиційні відрахування коштують Урядові менше, ніж податкові канікули чи загальне зменшення податкових ставок. Цільове застосування відрахувань знижує вплив капіталу, порівняно з податковими канікулами, а також заохочує нові інвестиції, замість надання неочікуваних прибутків власникам наявного капіталу, як це відбувається при зниженні ставок оподаткування.

Створення таким чином інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва сприятиме підвищенню рівня фінансового забезпечення галузі та її подальшому розвитку.

Із метою залучення додаткових коштів підприємствам АПК доцільно застосовувати широкий спектр інших прийомів залучення фінансових ресурсів, зокрема лізинг та франчайзинг.

Зі сказаного можна дійти узагальнювального висновку – фінансова ситуація в аграрному секторі економіки України дійсно складна, але в державі все більше створюються умови для його стабільного та перспективного розвитку.

Проте для цього необхідно здійснити ще багато загальнодержавних заходів, які повинні відбуватись в умовах політичної стабільності. Перш за все, це завершення земельної реформи, удосконалення фінансово-кредитної

політики розвитку АПК, побудова інфраструктури аграрного ринку та ін.

Список використаних джерел

1. Білоченко А.М. Стан та перспективи залучення фінансових ресурсів в АПК України // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 72 – 76.
2. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 88-89.
3. Юрчишин В.В. Розбудова системного державного управління сільським господарством // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 6 – 17.
4. Черкашина М.В. Напрямки забезпечення відтворювального процесу у сільськогосподарському виробництві // Вісн. Харк. держ. ун-ту сільського господарства: Екон. науки. Ринкова трансформація економіки АПК. – Х.: ХДТУСГ, 2004. – Вип. 25. – 383 с.
5. Шубравська О.В. Формування державної політики сприяння сталому розвитку агропродовольчої системи України // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С. 46 – 49.

Levchenko N.M. State support of financial providing of development agrarian sector of economy.

The problems of state support of the financial providing of development agrarian the sector of economy are considered. Grounded of suggestion in relation to the possible bringing in of traditional and untraditional sources of the financial providing of the extended recreation of production process of agricultural commodity producers.

Key words: financial providing, state sponsorship, tax policy, insurance, investments, bank credits, leasing, budgetary financing.

Левченко Н.М. Государственная поддержка финансового обеспечения развития аграрного сектора экономики.

Рассмотрены проблемы государственной поддержки финансового обеспечения развития аграрного сектора экономики. Обоснованы предложения относительно возможного привлечения традиционных и нетрадиционных источников финансового обеспечения расширенного воспроизведения производственного процесса сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, государственная финансовая поддержка, налоговая политика, страхование, инвестиции, банковские кредиты, лизинг, бюджетное финансирование.